

UN NOU DOCUMENT CREȘTIN DIN SCYTHIA MINOR

Alexandru SUCEVEANU

Ținutul dintre Dunăre și Marea Neagră - Dobrogea – a reprezentat din cele mai vechi timpuri o poartă de pătrundere în Europa a strălucitelor civilizații care au înflorit, la zorile istoriei, în ținuturile riverane bazinului egeo-mediteranean. Ajunge să evocăm aici numeroasele influențe orientale care se pot surprinde în aria culturii neolitice dobrogene Hamangia, apoi interesantele paralelisme între cultura hallstattiană de la Babadag și Troia homerică și, în sfârșit, formarea coloniilor grecești. La rândul lor aceste colonii - aflate, conform geografilor antici în așa-numita Scythia Minor, desigur pentru a o deosebi de Scythia nord-pontică - vor fi constituit un excelent receptacol pentru cultele mistico-inițiatice orientale, care se vor substitui cu timpul mult prea uzatelor - ca mesaj religios - divinități din panteonul greco-roman.

De acest seism religios avea să profite, paradoxal o credință care abia prindea să se înfiripe, la începutul erei moderne, pe malurile Iordanului, în Iudeea. Preluând din vechea religie iudaică monoteismul și mesianismul, cărora le-a adăugat ideea egalității între oameni, precum și cea a nemuririi, noua credință propăvăduită de Isus Hristos și de apostolii acestuia avea să cunoască - după mai mult de 300 de ani de dramatice persecuții - cel mai strălucit succes prin recunoașterea sa în 379 ca unică religie a Imperiului Roman.

Că Dobrogea n-avea să fie ocolită de primii misionari creștini ne-o dovedește informația transmisă de unul dintre cei mai importanți istorici ai bisericii creștine, Iusebius (sec. IV p. Chr.), potrivit căreia apostolul Andrei primise însărcinarea să predice noua credință în Scythia. Apreciată - în special în mediile ecleziastice - cu o nețărmuită încredere, dar respinsă - în cele laice - cu o patimă la fel de nepotrivită obiectivității demersului științific, această informație trebuie înregistrată, câtă vreme cel mai mare exeget modern al creștinismului timpuriu, Adolf von Harnack, opinează că ea ar fi putut fi extrasă din textul lui Origenes (autor creștin din sec. III p. Chr, asupra căruia vom reveni), dacă nu cumva dintr-un text anterior. Fără a intra în detaliile uriașei literaturi (în cea mai mare parte însă apocrifă) referitoare la apostolul Andrei și restrângându-ne doar la mențiunea lui Eusebius, rezultă că înaintea răstignirii sale la Patras, în Grecia, în anul 60 p. Chr., este posibil că el - apostolul Andrei - să fi adus pentru prima oară cuvântul Evangheliei, în ținutul dintre Dunăre și Marea Neagră.

Numărul - desigur, inițial, foarte redus - al creștinilor dobrogeni va fi crescut ca în tot Imperiul, când soldații romani aduși din Orient pentru apărarea frontierei provinciei Moesia, extinsă acum până la gurile Dunării. Ca argument pentru această afirmație poate fi invocat faptul că martirii creștini din Scythia provin din centrele militare de pe Dunăre (Durostorum, Axiopolis, Dinogetia, Noviodunum, Halmyris) ca și de la Tomis. Or, exact aceasta este dispoziția trupelor romane începând cu anul 70 p. Chr.

Răspândirea creștinismului în Scythia a fost contestată din pricina aparentei contradicții între două informații antice. Astfel, în timp ce Tertulian (sec. II p. Chr.), primul mare autor creștin de limbă latină, afirmă - enumerând provinciile Imperiului - că sciții au fost creștinați, Origenes - mai sus menționat - susține că "barbarii sciți" n-au cunoscut încă tainele noii religii creștine. Trecând peste deosebirile fundamentale între cei doi autori de pe o parte în ceea ce privește informația lor (în timp ce Tertulian este un retor, cu un temperament vulcanic, dispus, nu o dată să exagereze, Origenes este un filozof, fiind considerat cel mai important exeget grec al creștinismului), pe de alta, în ceea ce privește epoca în care și-au conceput operele (către sfârșitul secolului al II-lea, când scrie Tertulian Imperiul cunoștea efectele benefice ale restaurării din vremea dinastiei Severilor, pe când la mijlocul secolului al III-lea, când trăiește Origenes, Imperiul era zguduit din temelii de neconținutele atacuri ale unor imense mase de barbari, evident păgâni) - de natură să justifice o abordare diferențiată a subiectului - trebuie subliniat faptul că, în realitate, cei doi autori nici nu se contrazic: în vreme ce Tertulian se referea la sciții din provincie, deci în Scythia Minor, Origenes îi are în vedere pe sciții barbari din Scythia nord-pontică.

Un argument suplimentar pentru vechimea creștinismului dobrogean o constituie organizarea bisericii scitice din secolele IV-V. Mai multe surse (Theodoret, Sozomenos, precum și o constituție a împăratului Zenon din 480) ne informează că, în contrast cu tot Imperiul (în care biserica creștină fusese reorganizată la conciliul de la Niceea din anul 325, în sensul că fiecare cetate își avea propriul său episcop), în Scythia Minor dăinuie un vechi obicei, anume că simplele biserici din orașele dobrogene se aflau sub ocârmuirea unui unic episcop, cel de la Tomis. Mențiunea expresă a vechimii acestui obicei ne obligă să coborâm în timp până la momentul așa-numitului "episcopat monarhic" (sec. II-III), despre care alte surse Theodor din Mopsuestia, Firmilian din Caesarea, ne informează că se traducea prin supravegherea de către un episcop unic al unor întregi provincii (cazul, de pildă, al lui Ignatius din Antiochia, "episcop al Siriei"). Un astfel de episcop (sau poate, deja, arhiepiscop) trebuie să fi fost și episcopul Tomitan Evangelicus, menționat (în Acta Sanctorum), cu ocazia evocării patimilor primilor martiri dobrogeni (Epictet și Astion) de la Halmyris, în anul 209, într-un moment, deci, când religia creștină era încă persecutată. Autoritatea episcopilor tomitani se va fi văzut, desigur, întărită după 313, anul când prin edictul de la Milano creștinismul va fi tolerat, și cu atât mai mult după 379, de când va deveni unica religie a Imperiului Roman. Semnificativ pentru această autoritate este conflictul care-i opune în 368 pe împăratul Valens - adept al ereziei ariene - episcopului tomitan Bretanion, fidel crezului ortodoxiei miceniene.

Cu toate acestea, acel "vechi obicei" continuă să funcționeze până în vremea împăratului Anastasius, marele restaurator al Imperiului Roman de Răsărit. Câțiva ani mai târziu, în 520, actele conciliului de la Constantinopol sunt semnate de Paternos, episcop mitropolitan al Scythiei. Informația este confirmată de un document ulterior (Notitia Episcopatum) - dar care se referă fără îndoială la secolul VI - în care se menționează ridicarea Tomis-ului la rang de mitropolie, alte

14 orașe dobrogene accedând la cel de episcopate. Valoarea acestui document este inutil contestată, câtă vreme la Callatis este menționat un episcop, iar la Histria săpăturile din ultima vreme scot la lumina zilei resturile celei mai mari basilici, foarte probabil episcopale, din Dobrogea. După secolul al VI-lea sursele sunt contradictorii, istoria bisericii creștine dobrogene, întrând într-un con de umbră, odată cu toată romanitatea sud-dunăreană.

* * *

Așa cum era și de așteptat, documentele arheologice sau epigrafice referitoare la creștinismul dobrogean lipsesc aproape cu desăvârșire - desigur din pricina persecuțiilor - în secolele I-II p. Chr. apar, încă timid, în secolele III-IV pentru a se generaliza în secolele V-VI.

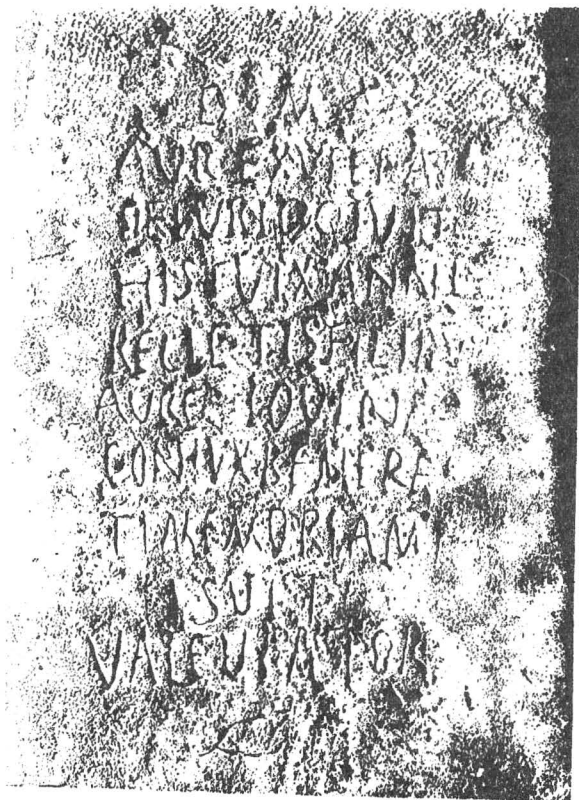
Cu atât mai interesant ne apare, în aceste condiții, un nou document cripto-creștin de la Histria, databil între anii 313-379, așa cum va rezulta din cele ce urmează.

Este vorba de o inscripție funerară latină, folosită ca prag în marea biserică mai sus pomenită, al cărei text este următorul: D(is) M(anibus)/ Aur(elius) Exuperat(us) / decurio civit(atis) / Hist(riae) vix(it) ann(is) L / relictis filiis. / Aure(lia) Iovina / coniux benemere(n)/ti memoriam p/osuit. Vale viator. Inscripția nu ridică probleme deosebite, astfel încât ea poate fi tradusă prin "Zeilor Mani. Aureliu Exuperatus, membru al sfatului cetății Histria, a trăit 50 de ani, lăsându-și urmași. Aurelia Iovina, soție, i-a ridicat celui care a binemeritat monumentul funerar. Să fii sănătos, trecătorule". Forma literelor ne indică o perioadă cuprinsă între sfârșitul secolului al III-lea și cea mai mare parte a celui de-al IV-lea, fapt confirmat și de porecla (cognomen) soției (Iovina), tot mai frecvent din vremea împăratului Dioclețian, care purta la rândul-i cognomen-ul de Iovius (derivat de la Iuppiter). În aceste condiții, menționarea pentru prima oară la Histria, ca de altfel în întreaga Scythia Minor, a funcției de membru al sfatului (decurio), capătă o importanță deosebită în ceea ce privește menținerea instituțiilor tradiționale în perioada Dominatului.

Dar interesul special al acestei inscripții constă în realitățile religioase pe care le evidențiază. Am văzut că ea debutează cu invocarea Zeilor Mani, ca în toate epitafurile păgâne. Primul semn că ne-am apropiat de ambianța creștină ar putea să-l marcheze cognomen-ul defunctului (Exuperatus) care poate însemna atât "Victoriosul", cât și "Învinsul", dar și "Revelatul", dacă nu cumva chiar "Mântuitorul". Că ultimele două traduceri ale cognomen-ului defunctului nu sunt forțate - altfel spus că n-ar fi exclus ca el să fi văzut lumina zilei într-o familie care ar fi putut îmbrățișa, evident în taină, noua religie creștină - ne-o demonstrează faptul - de data aceasta indiscutabil - că îndată după invocarea Zeilor Mani este gravată, este drept, într-o formă mai absconsă, crucea monogramatică (așa-numitul chrysmon). În sfârșit, ultimul argument că ne-am afla în fața unui document creștin - mai exact spus cripto-creștin - ar putea să-l constituie gravarea, la sfârșitul inscripției, a bine-cunoscutului simbol creștin al peștelui, mascat sub forma unei

frunze, semn folosit, în epigrafele păgâne, pentru a marca pauzele dintre cuvinte (**hederae distinguentes**), ceea ce, firește, nu poate fi cazul în inscripția noastră.

Apariția concomitentă a invocației Zeilor Mani - de tradiție păgână - ca și a celor două simboluri creștine (sigur crucea monogramatică, posibil peștele) pe lângă **cognomen**-ul defunctului pe același epitaf permite datarea sa într-o perioadă când creștinismul nu mai era persecutat, dar nu devenise încă unică religie oficială a Imperiului Roman, altfel spus între 313 și 379. Astfel inscripția noastră poate fi considerată cel mai timpuriu document cripto-creștin de la Histria și unul din cele mai timpurii din întreaga Dobroge. Este deci posibil ca viitoarele cercetări arheologice să mai descopere noi documente privind creștinismul timpuriu dobrogean, baza ideologică a unei însemnate părți a etnogenezei românești.

a.

D N I
 AVR EXUPERAT
 DEIVRIOCIVIT
 HISTVIX ANNIL
 RELICTISFILIV
 AURE IOVINA
 CONIUXBEMERE
 TIMEMORIAM
 ISUIT
 VALEVIATOR

b.

Figura 1. Histria. Epitaf cripto-creștin.